

УДК 330.1

Войтович С.Я., к.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

ORCID ID [0000-0002-7556-6063](https://orcid.org/0000-0002-7556-6063)

e-mail: gnidawa@ukr.net

Voitovych Sergii, professor, department of marketing

Lutsk National Technical University

ORCID ID [0000-0002-7556-6063](https://orcid.org/0000-0002-7556-6063)

e-mail: gnidawa@ukr.net

Букало Н.А., к.е.н., доцент

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ORCID ID [0000-0002-3393-4016](https://orcid.org/0000-0002-3393-4016),

e-mail: Bukalonadiya@ukr.net

Bukalo Nadiya, PhD in Economics, Associate Professor

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk

ORCID ID [0000-0002-3393-4016](https://orcid.org/0000-0002-3393-4016),

e-mail: Bukalonadiya@ukr.net

МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧІВ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

У науковій статті теоретично досліджено аспекти впливу демографічних чинників на поведінку споживачів та реалізацію ними процесів формування і задоволення індивідуальних потреб. На основі реалізованих кабінетних маркетингових досліджень структуровано демографічні чинники та визначено їх вплив на величину потреб в освітніх послугах здобувачів передвищої та вищої освіти. У дослідженні розглянуто умови, що визначають та обмежують процеси формування і задоволення потреб індивідуальних споживачів в освітніх послугах.

Ключові слова: маркетинг, поведінка споживача, маркетингові дослідження, освітні послуги, потреби в освітніх послугах, фактори впливу на поведінку споживача, демографічні чинники.

MARKETING RESEARCH OF THE INFLUENCE OF DEMOGRAPHIC FACTORS ON THE BEHAVIOR OF CONSUMERS OF EDUCATIONAL SERVICES

The scientific article theoretically examines aspects of the influence of

demographic factors on consumer behavior and their implementation of the processes of formation and satisfaction of individual needs. On the basis of the realized office marketing researches demographic factors are structured and their influence is certain on the size of requirements in educational services of breadwinners of pre-higher and higher education. The article examines the conditions that determine and limit the processes of formation and satisfaction of the needs of individual consumers in educational services.

Key words: marketing, behavior of consumer, marketing researches, educational services, necessities of educational services, factors of influence on the behavior of consumer, demographic factors.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Маркетинг розглядає споживача послуг із властивими йому соціальними та психологічними характеристиками, що визначають його поведінку на ринку, як базис, орієнтир та кількісний вимір для формування завдань, реалізації маркетингових планів і програм, реалізації діяльності закладу послуг на ринку. Виділення освіти як важливої складової системи цінностей споживача визначає підвищений попит на освітні послуги в Україні та за кордоном.

Потреби індивідуальних споживачів у здобутті освітніх послуг є диференційованими, постійно змінюються та залежать від багатьох внутрішніх та зовнішніх для споживача чинників. Маркетологи виокремлюють зовнішні (соціальні) та внутрішні (психологічні) чинники споживчої поведінки

Дослідження поведінки споживачів та формування і задоволення ним потреб в освітніх послугах повинно здійснюватись через призму аналітичних досліджень процесів прийняття рішення споживачем про отримання такої послуги та досліджень чинників, які його визначають. Лише детальне вивчення та аналіз впливу таких чинників дозволяє встановити причини формування та способи задоволення і величину індивідуальних потреб споживачів. Тому, сьогодні набуває актуальності питання дослідження впливу демографічних чинників на поведінку споживачів та задоволення ними індивідуальних потреб в освітніх послугах.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вивчення питань розвитку і процесів

задоволення потреб індивідуальних споживачів, класифікації факторів і умов, що визначають чи обмежують формування потреб споживачів знайшло відображення в працях українських та закордонних вчених: Ф. Котлера, С.В. Мочерного, С.С. Гарковенка, Л.Г. Ліпич, та інших. Маркетингові аспекти дослідження поведінки споживачів на різних типах ринків вивчали О. В. Євтушевський, О. В. Корнієцький; та ін. Проте, до сьогодні, в маркетинговій літературі аспекти маркетингового дослідження впливу демографічних чинників на поведінку споживачів освітніх послуг висвітлені поверхнево, що й обумовило вибір теми дослідження.

Цілі статті. Цілями статті є застосування маркетингових досліджень з метою дослідження аспектів впливу демографічних чинників на поведінку споживачів та реалізацію ними процесів формування і задоволення індивідуальних потреб у вищій освіті.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням одержаних наукових результатів. Усі поведінкові та соціальні науки дають змогу стверджувати, що поведінка споживача – одне з найскладніших соціально-економічних явищ для дослідження. Вона не є суто раціональною чи виключно емоційною. Передусім, споживча поведінка є проявом моральної свідомості людини, оскільки не може бути етично нейтральною стосовно самого споживача та інших суб'єктів господарювання (Євтушевська, 2017).

Основним елементом ринкових взаємодій є споживач, а споживачами освітніх послуг є здобувачі освіти. Головною метою споживача ринку освітніх послуг є придбання послуги освіти (навчання та документ про атестацію), яка може задовольнити його власні потреби.

Дослідження особистого споживання послуг (у т. ч. і освітніх) показало, що потреба в споживанні з часом постійно змінюється під впливом багатьох чинників. На формування цих потреб в освітніх послугах впливають такі чинники, а саме: демографічні; економічне середовище; природні фактори; технологічні; політичні; соціальні (культурні) (Котлер, 1999); психологічні фактори; а також фактори індивідуальної потреби

та відносної ймовірності (Ліпич і Войтович, 1999; Зозульов і Кубишина, 2017), також споживач перебуває під впливом форм власності, конкуренції, техніко-технологічних умов, ринкових чинників (Букало, 2010).

Аналіз демографічних чинників, їх вплив на формування потреби в освітніх послугах, почнемо із розгляду динаміки кількості народжених дітей, кількості учнів, абітурієнтів, здобувачів освіти в Україні та Волинській області (таблиці 1, 2).

Таблиця 1

Динаміка кількості народжених дітей, кількості учнів, здобувачів освіти України (тис. осіб)

Зміст	Роки			
	2001	2019	2020	2021
Учні 10-12 класів	1049,0	427,0	456,0	462,0
У відсотках до базового 2001 р	-	40,7	43,5	44,0
Кількість учнів, які одержали атестат про здобуття повної загальної середньої освіти	475	195	198	222
Кількість навчальних закладів передвищої та вищої всього	959	652	619	644
У відсотках до базового 2001 р	-	68,0	64,5	67,2
Кількість здобувачів передвищої та вищої освіти всього, тис.	1931,0	1522,0	1440,0	1308,0
У відсотках до базового 2001 р	-	78,8	74,6	67,7
Коледжі, технікуми, училища	664	370	338	129*
Кількість здобувачів освіти, тис.	528,0	200,0	174,0	166,0*
Університети, академії, інститути	315	282	281	515*
Кількість здобувачів вищої освіти всього	1403,0	1322,0	1266,0	1142,0**

*Заклади фахової передвищої освіти. Інформація підготовлена за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти (далі – ЄДЕБО), наданими Державним підприємством «Інфоресурс» Міністерства освіти і науки України (далі – ДП «Інфоресурс» МОН).

** Заклади вищої освіти. Інформація підготовлена за даними ЄДЕБО, наданими ДП «Інфоресурс» МОН.

Сформовано на основі джерела (Укрстат, 2021 і 2022)

Аналізування показників чисельності учнів та здобувачів вищої освіти в Україні (таблиця 1) та Волинській області (таблиця 2) показало, що чисельність учнів 10-12 класів в Україні значно скоротилася за три останні роки порівняно з

базовим та у 2021 році сягала 462,0 тис. осіб, що становило 44,0 % проти 2001 року.

Таблиця 2
Динаміка кількості народжених дітей, кількості учнів, та здобувачів освіти Волинської області (тис. осіб)

Зміст	Роки			
	2001	2019	2020	2021
Учні 10-12 класів	29,4	14,6	15,3	15,8
У відсотках до базового 2001 р	-	49,7	52,0	53,8
Кількість навчальних закладів передвищої та вищої освіти, всього	39	27*	27*	31**
У відсотках до базового 2001 р	-	69,2	69,2	79,5
Кількість здобувачів освіти всього, тис.	30,5	25,3	24,9	24,0
У відсотках до базового 2001 р	-	83,0	81,6	78,7
Коледжі, технікуми, училища	35	21	21	21
Кількість здобувачів освіти, тис.	12,4	7,1	6,8	6,2
Університети, академії, інститути	4	6	6	10*
Кількість здобувачів вищої освіти, тис.	18,1	18,2	18,1	17,8

*Заклади фахової передвищої освіти. Інформація підготовлена за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти (далі – ЄДЕБО), наданими Державним підприємством «Інфоресурс» Міністерства освіти і науки України (далі – ДП «Інфоресурс» МОН).

** Заклади вищої освіти. Інформація підготовлена за даними ЄДЕБО, наданими ДП «Інфоресурс» МОН.

Сформовано на основі джерела (Волиньстат, 2021).

За останні досліджувані роки в Україні суттєво зменшилася питома вага випускників дев'ятих класів, які продовжують навчатися для здобуття обов'язкової повної загальної середньої освіти, у відсотках до базового 2001 р чисельність учнів 10-12 класів зменшилася до 44,0%, у Волинській області – до 53,8%.

Спостерігається постійне зменшення кількості учнів, які одержали атестат про здобуття повної загальної середньої освіти порівняно з базовим роком у двічі.

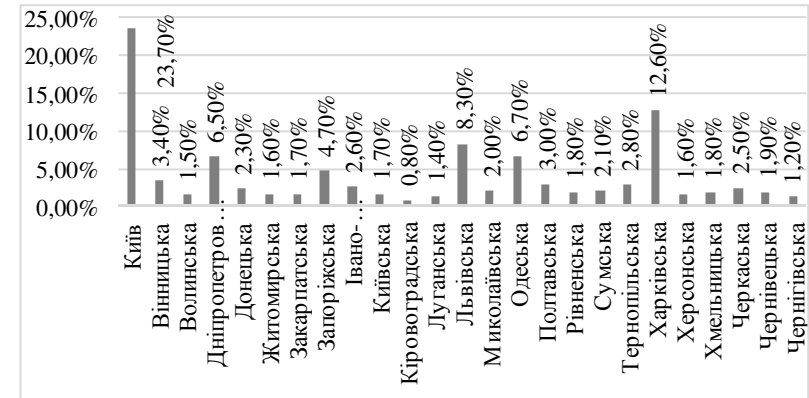
Потреба в отриманні освітньої послуги, як у Волинській області так і в Україні, також знизилася, про те засвідчує той факт, що протягом 2001 – 2021 років кількість студентів, які здобували передвищу й вищу освіти постійно зменшувалася та становила 67,2% в Україні, та Волині – 79,5% від базового року.

Таке зменшення відбулося, переважно за рахунок здобувачів освіти у коледжах, технікумах, училищах.

Згідно з даними бази ЄДЕБО станом на 1 жовтня 2021 року, в Україні налічувалося 1028,4 тис. здобувачів вищої освіти ступенів «молодший бакалавр», «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр». У порівнянні зі станом на 1 жовтня 2020 року ця кількість зменшилася на 3,45 % (на 36,8 тис. осіб) (НАЗЯВО, 2021).

За показниками Держкомстату України, відношення кількості студентів, що вступили у заклади передвищої та вищої освіти до кількості випускників шкіл, свідчать проте, що в Україні у 2001 році кількість студентів становила 63,2% до кількості випускників, а в 2021 році – 82,5%. У Волинській області в 2001 році цей показник сягав 50,9%, а в 2021 році – 65,3% (Укрстат, 2022).

Регіональний розподіл здобувачів освіти за місцем навчання у 2021 році (рис. 1) показав, що 23,7% здобувачів навчалися у Києві, 34,1 % здобувачів навчалися у: Дніпропетровській, Львівській, Одеській та Харківській областях, та 42,2 % – решта регіонів України.

Сформовано на основі джерела (НАЗЯВО, 2022).

Рис. 1. Регіональний розподіл здобувачів освіти за місцем навчання у 2021 році

Про це також свідчать дані річного звіту Національного

агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2021 рік, а саме, станом на 1 жовтня 2021 року, регіональний розподіл здобувачів є таким: майже чверть студентів навчається в м. Києві та регіонах, міста-центри яких є «університетськими хабами» (НАЗЯВО. 2022).

Далі ми розглянемо динаміку населення, розподіл населення за статтю, розподіл за місцем проживання, та вплив цих факторів на потреби індивідуальних споживачів в отримання освітньої послуги як в Україні (табл. 3), так і у Волинській області (табл. 4).

Таблиця 3

Розподіл населення за статтю та місцем проживання, вплив кількості населення на кількість студентів України за 2001–2021 роки (тис. осіб).

Зміст	Роки				Абсолютне відхилення (+,-)		
	2001	2019	2020	2021	2019/ 2001	2020/ 2001	2021/ 2001
I. Постійне населення всього, млн осіб	48,7	42,0	41,7	41,4	-6,7	-7,0	-7,3
в т.ч.: - чоловіки	22,5	19,5	19,3	19,2	-3,0	-3,2	-3,3
- жінки	26,2	22,5	22,4	22,2	-3,7	-3,8	-4,0
- міське населення	32,9	29,3	29,1	29,0	-3,6	-3,8	-3,9
- сільське населення	15,8	12,7	12,6	12,4	-3,1	-3,2	-3,4
II. Здобувачі передвищої та вищої освіти, всього	1931	1522	1440	1308	-409	-491	-623
в т.ч.: коледжах, технікумах, училищах	528	200	174	166	-328	-354	-362
в т.ч.: академіях, університетах, інститутах	1403	1322	1266	1142	-81	-137	-261

Сформовано на основі джерела (Укрстат, 2022)

За даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2021 року в університетах, академіях та інститутах

частка здобувачів-жінок становила 53,2 % (на денній формі навчання – 50,8 %). У більшості регіонів, зокрема в м. Києві, гендерний баланс є подібним до загальнонаціонального.

Таблиця 4

Розподіл населення за статтю та місцем проживання, вплив кількості населення на кількість здобувачів освіти Волинської області за 2001–2021 роки (тис. осіб).

Зміст	Роки				Абсолютне відхилення (+,-)		
	2001	2019	2020	2021	2019/ 2001	2020/ 2001	2021/ 2001
I. Постійне населення України, млн осіб	48,7	42,0	41,7	41,4	-6,7	-7,0	-7,3
II. Постійне населення Волинської обл.	1064	1035	1031	1027	-28,7	-32,6	-36,6
в т.ч.: - чоловіки	500,1	486,6	485,8	483,6	-13,5	-14,3	-16,5
- жінки	563,9	548,7	545,6	541,1	-15,2	-18,3	-22,8
- міське населення	538,6	528,0	526,0	527,5	-10,6	-12,6	-11,1
- сільське населення	525,4	507,3	505,4	499,9	-18,1	-20,0	-25,5
III Здобувачі передвищої та вищої освіти, всього	39,5	25,3	24,9	24,0	-14,2	-14,6	-15,5
в т.ч.: коледжах, технікумах, училищах	12,4	7,1	6,8	6,2	-5,3	-5,6	-6,2
в т.ч.: академіях, університетах, інститутах	18,1	18,2	18,1	17,8	0,1	-	-0,3

* Інформація підготовлена за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти (далі – ЄДЕБО),

Сформовано на основі джерела (Укрстат, 2022; Волиньстат, 2021).

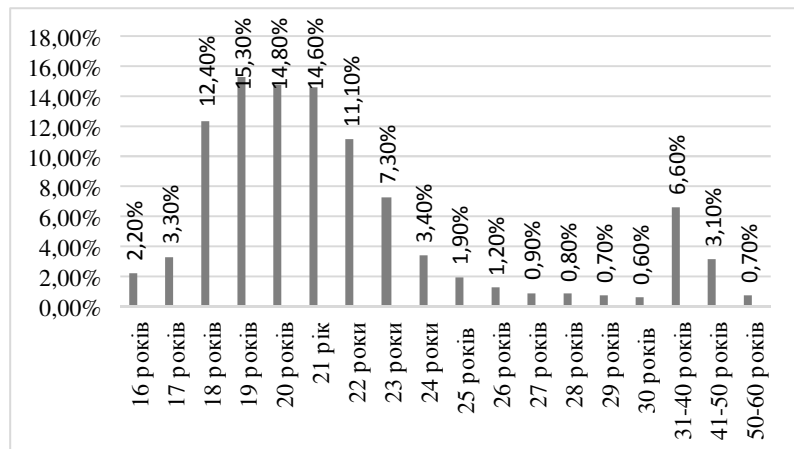
Однак у Києві, Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській, Тернопільській і Чернівецькій областях має місце дисбаланс на користь жінок (більше 55 %), а в Житомирській, Кіровоградській і Херсонській – на користь чоловіків (Укрстат, 2022).

У попиті на освітні послуги в Україні переважну частину займають жінки 58.0%, чоловіки складають 42,0 % чисельності студентів. У Волинській області жінки, які здобувають середньо спеціальну та вищу освіту складають 53,0% до загальної кількості студентів, чоловіки – 47,0 % (НАЗЯВО, 2022).

За місцем проживання населення України поділяється на міське, що становить майже 70,0 %, та сільське – 30,0 %. У Волинській області частка міського населення до постійного складала 51,3 %, а сільського – 48,7%. Спостерігається тенденція до збільшення частки міського населення як у Волинській області, так і в Україні.

У зв'язку з тим, що освітні заклади нерівномірно розміщені по території країни і регіону, одержання професії іноді супроводжується навчальною міграцією. Концентрація населення стимулює концентрацію ВНЗ, але вагомими виявляються також історичні та культурні традиції, тяжіння до наукових центрів (Амитан та ін., 2001).

Розглянемо розподіл постійного населення України за віковими групами та вплив на формування потреб в освітніх послугах в залежності від віку (рис. 2).

Сформовано на основі джерела (НАЗЯВО, 2022).

Рис 2. Віковий розподіл здобувачів вищої освіти України за 2021 рік

Проведений аналіз вікового розподілу здобувачів у закладах вищої освіти (рис. 2.) показав, що найбільше здобувачів освіти 87,9 %, мали вік 17–23 роки, що є цілком природнім.

На здобувачів освітніх послуг віком від 30 років і до 60 припадає менше 1% на кожну вікову категорію.

Розподіл постійного населення України за віковими групами (станом на 1 січня 2022 р.) представлено у таблиці 5.

Розподіл населення за віковою групою від 5 до 19 років складають 15,9 %, це в основному кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів та коледжах, технікумах, училищах. Чисельність населення віком 20-34 роки становить 18,4 % від загальної кількості населення.

Таблиця 5

Розподіл постійного населення України за віковими групами (станом на 1 січня 2022 р.)

Розподіл населення за віковими групами	Кількість населення, тис. осіб			До загальної кількості, відсотків		
	всього	міське	сільське	всього	міське	сільське
Все населення	40997,7	28454,8	12542,9	100,0	100,0	100,0
з них:						
5-19	6533,4	4391,5	2141,9	15,9	15,4	17,1
20-34	7548,4	5062,2	2516,2	18,4	17,8	20,1
інші	25349,1	17987,7	7361,4	61,9	63,2	58,6

Сформовано на основі джерела (Укрстат, 2022)].

Студенти, які навчалися в 2020/2021 н. р. становила – 1308,0 тис. осіб (табл. 1). Ця кількість, в основному, припадає на населення віком 20–34 роки (7548,4 тис. осіб). Бажання отримати освітню послугу у академіях, університетах, інститутах в 2020/2021 н. р. виникло в 45,4 % населення віком 20–34 роки.

Висновки. Проведені маркетингові дослідження впливу демографічних чинників на поведінку споживачів та реалізацію ними процесів формування і задоволення індивідуальних потреб дали змогу одержати такі найбільш загальні результати:

- за досліджувані роки спостерігається зменшення постійного населення України та Волині, кількості закладів освіти та здобувачів освіти. Переважна більшість споживачів бажають отримати послуги у вищих закладах освіти;

- у споживанні послуг вищої освіти спостерігається гендерний дисбаланс на користь жінок;

- демографічний чинник через наявність місць зосередження закладів освіти зумовлює міграцію споживачів для одержання послуг освіти;

- вікова характеристика споживачів впливає на прояв їх споживачької поведінки в задоволенні власних потреб та одержанні освітніх послуг: частка здобувачів освіти віком 17–23 роки становить 87,9 %;

- на спосіб прояву поведінки та величину потреб індивідуальних споживачів отримати освітні послуги суттєво впливає економічне середовище та психологічний фактор, політичне середовище та ін.

Список бібліографічного опису

1. Ліпич Л.Г., Войнович С.Я. Методи визначення потреб індивідуальних споживачів. Монографія. Луцьк: Надстир'я, 1999. 205 с.
2. Євтушевська О.В. Внутрішні чинники поведінки споживачів на ринку. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 3. С. 42–45. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2017/9.pdf (дата звернення: 30.10.2022).
3. Зозульов А.В., Кубишина Н.С. Маркетинг: навчальний посібник. К.: Знання, 2011. 421 с.
4. Букало Н.А. Фактори формування та задоволення потреб споживачів у послугах вищих навчальних закладах / Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент» ЛНТУ Луцьк. 2010. 1 (7 (26)), 166-173. URL: www.core.ac.uk/download/pdf/153583714.pdf (дата звернення: 20.10.2022).
5. Статистичний щорічник України за 2021 рік. К.: Консультант, 2021. 555 с.
6. Державна служба статистики України URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.10.2022).
7. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2021 рік. К. 2022. 232 с. URL: [/naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2021.pdf](https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2021.pdf) (дата звернення: 25.10.2022)
8. Головне управління статистики у Волинській області. URL: www.lutsk.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 25.10.2022)
9. Амитан В.Н., Зорина Е.И., Лукьянченко А.А. Город: проблемы

демократических и рыночных трансформаций. Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 2001. 217 с.

10. Населення України за 2021 рік. Київ, 2022 с. 187 https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/10/zb_nasel%20_2021.pdf (дата звернення: 25.10.2022)

References

1. Lipych L.H., Voinovych S.Ia. (1999) Metody vyznachennia potreb indyvidualnykh spozhyvachiv. Monohrafiia. Lutsk: Nadstyria, 205 s. [in Ukrainian].
2. Yevtushevska O.V. (2017). Vnutrishni chynnyky povedinky spozhyvachiv na rynku. Investytsii: praktyka ta dosvid. № 3. S. 42–45. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2017/9.pdf. [in Ukrainian].
3. Zozulov A.V., Kubyshyna N.S. (2011). Marketynh: navchalnyi posibnyk. K.: Znannia, 421 s. [in Ukrainian].
4. Bukalo N.A. (2010). Faktory formuvannia ta zadovolennia potreb spozhyvachiv u posluhakh vyshchykh navchalnykh zakladakh / Ekonomichni nauky. Seriia «Ekonomika ta menedzhment» LNTU Lutsk. 1 (7 (26)), 166-173. URL: www.core.ac.uk/download/pdf/153583714.pdf. [in Ukrainian].
5. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2021 rik. K: Konsultant, 2021. 555 s. [in Ukrainian].
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia: 15.10.2022). [in Ukrainian].
7. Richnyi zvit Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity za 2021 rik. K. 2022. 232 s. URL: [/naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2021.pdf](https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2021.pdf). [in Ukrainian].
8. Holovne upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti. URL: www.lutsk.ukrstat.gov.ua. [in Ukrainian].
9. Amytan V.N., Zoryna E.Y., Lukianchenko A.A. (2001). Horod: problemy demokratycheskykh y rynochnykh transformatsiy. Donetsk: YЭPY NAN Ukrayny, 217 s. [in Ukrainian].
10. Naselennia Ukrainy za 2021 rik. Kyiv, 2022 s. 187 https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/10/zb_nasel%20_2021.pdf. [in Ukrainian].